

SIGITAS NARBUTAS

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka

ORCID: 0000-0002-8159-7077

Paco paslaptys: antroji¹

1648–1667 m. valstybę siaubę karai, jos gyventojus guldžiusios epidemijos ir badmečiai šiandien tebespaudžia ašaras, klausantis anuomet lietuviškai sukurtų originalių giesmių. Pagalbos ir apgynimo nuo priešų jose prašyta visų, pradedant Viešpačiu Dievu, Jo angelais bei šventaisiais ir baigiant Švenčiausiąja Mergele Marija. Štai kaip tragiškąjį dvidešimtmetį įamžino Pacų amžininkas kunigas Pranciškus Šrubauskis (apie 1620–1680-05-27) „Giesmėje apie Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje siautusius karus“ (Šrubauskis 1726, 244–245; cituojant rašyba ir skyryba sudabartinta):

Būk pasveikinta, Švenčiausia Marija,
Dangaus ir žemės skaisčiausia lelija!
Tavęsp šaukiame, Tavęsp dūsaujame,
Tavo malonės mes, griešni, laukiame!

Nes Tu Motina esi Sūnaus Dievo,
Duktė gražiausia amžinojo Tėvo!
Užtaryk, Pana, šventoms maldoms Tavo,
Mūs neapleiski, priglausk sparnump savo!

Regim ant mūsų, kaip sunki koronė
Nupuol už griekus visokiame stone,
Išbarstės žmonės, pavargo ponystė,
Nupuolė labai mūsų karalystė!

Tūkstančius žmonių į nevalią varė
Švedas, Maskolius kalinius pridarė,
Sunkią koronę visi apturėjo,
Nekalti žmonės krauju apsiliesio!

Bažnyčias šventas, miestus ir miestelius,
Dvarus ir sodžius degin neprietelius,
Altorius plėšia, vierą išjuokdami,
Bažnyčias bjaurin, arklius statydami.

Kunigai, Dievo tarnai, zokonykai,
Panelės šventos ir kiti minykai
Ištremti stojos kaip avys iš gardo
Jau nuo bažnyčių, nuo Viešpaties vardo.

1 Pranešimas perskaitytas Nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų surengtoje tarptautinėje parodoje „Pacai. Istorijos sodo lelijos“ 2025-01-23. Spausdinamas šio renginio dalyviams paprašius. „Paco paslaptys: pirmoji“ 2024 m. išspausdinta leidinyje *LMA Vrublevskių bibliotekos darbai* (Narbutas 2024).

Kuriuos tironas ant vietos užspėjo,
 Senas ir jaunas krauju apsiliejo,
 Vargino žmones iš skūros lupdami,
 Nė jokio daikto namie nelikdami.

Ir krūtis pjaustė, vaikus išvirdami,
 Liepė motinoms ėsti, priversdami...
 Kokius motinos sopulius turėjo,
 Gyvus kad verdant vaikelius regėjo!

Lietuvos žemė kaipo būt pražuvo,
 Septynis metus kad nevalioj buvo.
 Bet Dievs padarė didžią meilę savo,
 Duodams Patroną, pagalbai gatavą!

Ši aimana pirmąsyk apie 1679-uosius buvo išspausdinta Šrubauskio giesmyne *Balsas širdies*. Iki XVII a. pabaigos katalikiškų giesmių rinkinys išėjo dar kelis, o XVIII a. – dar keliasdešimt kartų. *Balsas širdies* tikinčiuosius guodė iki pat XIX a. pradžios (Vaicekauskas 2005, 79). Minėdamas jį, šiandien pradedu pasakojimą apie dar vieną Paco paslaptį – antrąją. Pagal svarbą ji nemaž nenusileidžia pirmajai, skirtai Lietuvos valstybingumo ir kariuomenės temai (Narbutas 2024) – netgi ją pralenkia. Mat ją žymi ir įtaigiai liudija kur kas daugiau sakralinės ir pasaulietinės kultūros artefaktų – mūsų dienas pasiekusių materialiojo ir nematerialiojo paveldo paminklų. Visi jie skyrium gerai žinomi iš Bažnyčios istorijos, teologijos, kultūros, dailės, architektūros, meno, literatūros ir kitų sričių tyrėjų darbų. Vis dėlto Pacų epocha, trukusi XVII a. 6–9 dešimtmečius, jiems suteikia netikėtų jungčių ir neįžvelgtų anksčiau prasmių.

Vilniaus vaivada Mykolas Kazimieras Pacas gyvą ryšį su sakraliąja mūsų būties dalimi, su dangiškaisiais Lietuvos ir Lenkijos, savo giminės ir savo paties globėjais paliudijo ne vien Šventųjų apaštalu Petro ir Povilo šventove ir įspūdinga jos ikonologija. Apie tai kalba kiti spėjama jo Tėvynės, Bažnyčios ir giminės gaivinimo programą išreiškę vienalaikiai kūriniai. Vienas iš tokių yra Vilniaus akademijos absolvento, hagiografo, dramaturgo, retorinės prozos kūrėjo Andriejaus Młodzianovskio (1626-11-30–1685-01-10) emblemų ir elogijų rinkinys, pavadintas *Karinė pagalba, sutelkta iš lenkų ir lietuvių tautos šventųjų globėjų bei šventųjų riterių* (1671). Jėzuitų autorius šioje knygoje pristatė šventąsias ir šventuosius, kurie veikiai buvo įamžinti ir gausiose išraiškingose Šv. Petro ir Povilo bažnyčios gipsatūrose.

Su Mykolu Kazimieru susijęs dar vienas leidinys. Meno istorikai jį vadina gražiausia XVII a. Lietuvos knyga (Liškevičienė 1996, 43; Vasiliauskienė 2006, 117). Tai gausiai iliustruotas, trimis laidomis išėjęs maldynas *Švč. Mergelės Marijos rožinis, valandos ir kitos įvairios maldos* (lotynų k. apie 1672¹; apie 1678²; lenkų k. 1686; Liškevičienė 1996, 52–53). Jo sudarytojas LDK didysis maršalas Aleksandras Hiliaras Polubinskis (1626–1679-11-03) buvo Mykolo Kazimiero bendraamžis ir bendražygis. XVII a. 7–8 dešimtmečiais Aleksandras Hiliaras buvo karalių palaiškiusių Pacų šalininkas. Vadovaujant Mykolui Kazimierui, jis kovėsi Chotino mūšyje. Taip galvoti leidžia jo pavardė Lietuvos karo vadų kataloge iš poemos „Viešpaties dešinės galybė“ (Benetas et Grinkevičius 2024, 39). Tiesa, jo biografas Miroslavas Nagielskis mini ne patį Aleksandrą Hiliarą, o kelis tame mūšyje dalyvavusius jo nusamdytus dalinius (Nagielski 1982, 361).

Švč. Mergelės Marijos rožinis sudarytas liturginių valandų principu, bet savitai, jei palyginime su šių dienų maldynais. Dabartiniuose maldynuose tikinčiųjų patogumui įvairios maldos, giesmės, litanijos išdėstytos paciliui. Juose vienos po kitų eina Švč. Mergelės Marijos valandos, Jos kalbamasis ir giedamasis rožiniai, Švč. Jėzaus Vardo rožinis, kiti giesmių ir maldų ciklai.

Tuo tarpu Polubinskio *Švč. Mergelės Marijos rožinyje* regime tokias tris pagrindines dalis: kalendorių, Dievo Motinos rožinį ir Jos valandas. Tai sudaro *Švč. Mergelės Marijos rožinio* pagrindą. Be jų, knygoje apstu kitų maldų, litanijų ir giesmių. Pavyzdžiui, kiekviena Jos rožinio dalis „derinama su mažesniosiomis valandomis: pirmoji Džiaugsmo – su *Švč. Trejybės*, antroji Skausmo – su *Šv. Dvasios*, trečioji Garbės – su *Jėzaus Vardo*. Toliau įtrauktas *Šv. Angelo Sargo rožinis* bei valandos, *Jėzaus Vardo rožinis*, kurio trys dalys komponuojamos su mažesniosiomis Nekaltojo Prasidėjimo, *Švč. Sakramento*, *Šv. Kryžiaus valandomis*. Toliau eina *šv. Juozapo*, *Švč. Mergelės Marijos* bei *Nukryžiuojimo Officium Parvum* [valandos – S. N.]. Visos šios maldos baigiamos atitinkamo vardo litanija. Valandas sudaro Rytmetinė (*Matutinum* ir *Laudes*), Dieninė *Pirmoji (Prima)*, *Trečioji (Tertia)*, *Šeštoji (Sexta)* ir *Devintoji (Nona)*, Vakarinė (*Vespera[e]*) ir Naktinė (*Completorium*) su atitinkamais himnais, antifon[omi]s, skaitiniais. Didžiausios ir svarbiausios dalys šioje knygoje yra *Marijos rožinis* bei *Jos valandos*“ (Vasiliauskienė 2006, 120). Šios *Švč. Mergelės Marijos rožinio* ypatybės liečia formą, tačiau nekeičia turinio esmės: kaip XVII amžiuje, taip ir šiandien *Jos valandų* prasmė – visas dienos valandas paskirti *Nekaltosios Motinos* šlovei, o *Jos rožinio* – apmąstyti svarbiausius *Jėzaus* ir *Marijos* gyvenimo įvykius (*Liturginis maldynas* 2007, 307, 313).

Aiškindama gausių meniškų *Švč. Mergelės Marijos rožinio* iliustracijų prasmes, dailės istorikė Aušra Vasiliauskienė nurodo, kad knygoje jungiamos dvi iliustravimo tradicijos – *Marijos rožinio* ir *Marijos valandų*. Pagrindinę šio maldyno temą išreiškia frontispisas – lapas su raižiniu, esantis pačioje knygos pradžioje. Jame pavaizduota *Dievo Motina*, rankose laikanti *Gyvybės* medį. *Marijos* atvaizdas įkomponuotas į triumfo arką. Tai – simboliniai dangaus vartai, atveriantys kelią į *Rojų*. Iš šalių juos saugo šventieji apaštalai *Petras* ir *Paulius*, o iš viršaus ir apačios – keturi evangelistai ir šventasis *Kazimieras*. Apačioje regime ovalų kartušą su knygos pavadinimu, o jo šonuose – kitus du *Dievo Motinos* garbintojus: *šv. Pranciškų* ir *šv. Dominyką*. Jų ar juos mininčių tekstų esama įvairiose šios knygos vietose.

Dailininkas *Aleksandras Tarasevičius* (apie 1650–1727-06-12) iliustravo ne visas, o tik tris *Švč. Mergelės Marijos rožinio* dalis: kalendorių, *Dievo Motinos rožinį* ir *Jos valandas*. 15 *Rožinio* iliustracijų padeda tikinčiajam iš karto suprasti kiekvieno slėpinio turinį, o tekstai po kiekvienu vaizdu suteikia medžiagos dievobaimingiems to slėpinio apmąstymams. Toks *Rožinio* iliustravimo būdas, kai pradžioje būna temą apibendrinantis *Rožinio Dievo Motinos* raižinys, o slėpinys apmąstomas toliau, laikytinas tradiciniu, nes jis susiformavo dar XVI a. ir buvo įprastas visoms iliustruotoms maldaknygėms. Tuo tarpu kalendoriaus ir *Marijos valandų* ciklai priklauso kitai maldynų iliustravimo tradicijai. Kiekvieno mėnesio kalendoriaus pradžioje dėtas raižinys, vaizduojantis tą mėnesį dirbamus darbus ar kitokias veiklas. *Švč. Mergelės Marijos rožinio* kalendorių puošia tokie vaizdai: sausį – „*Prie laužo*“, vasarį – „*Šventimas*“, kovą – „*Medžių genėjimas*“, balandį – „*Scena sode*“, gegužę – „*Medžioklė*“, birželį – „*Avių kirpimas*“, liepą – „*Šienapjūtė*“, rugpjūtį – „*Javapjūtė*“, rugsėjį – „*Vynuogių spaudimas*“, spalį – „*Arimas ir sėja*“, lapkritį – „*Medžių kirtimas*“, gruodį – „*Gyvulių skerdimas*“. *Marijos valandos* iliustruotos tokia tvarka: rytmetinės valandos dalis, pavadinta *ad Matutinum* (rytmetinė) – „*Apreiškimas*“, *ad Laudes* (šlovinimai) – „*Aplankymas*“; dieninės valandos dalis *ad Primam* (pirmoji) – „*Kristaus Gimimas*“, *ad Tertiam* (trečioji) – „*Apipjaustymas*“, *ad Sextam* (šeštoji) – „*Išminčių pagarbinimas*“; vakarinę valandą puošia „*Bėgimas į Egiptą*“. Kiekvienam raižiniui skirta beveik trys ketvirtadaliai puslapio. Toks valandų iliustravimo būdas irgi paremtas sena tradicija. Atvaizdai padėdavo tikinčiajam greičiau ir lengviau apmąstyti po jais esančią tekstine dalimi apibūdintus svarbiausius *Dievo Motinos* gyvenimo momentus (Vasiliauskienė 2006, 121–124).

Religinėms *Aleksandro Hiliario* sudaryto maldyno intencijoms atliepia *Šv. Petro* ir *Povilo* bažnyčios ikonologija. Vienas iš svarbiausių idėjinių šios šventovės akcentų tenka ne kam kitam,

o Švč. Mergelei Marijai ir tyrajam jos išpažinėjui, Lietuvos globėjui šv. Kazimierui. Mykolo Kazimiero intencijas ir pastangas atsidėkoti Dievo Motinai už Jos globą liudija dar vienas Jos kulto objektas – Merkinės Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčia. Ją 1676 m. iš griuvusių prikėlė LDK didysis etmonas Mykolas Kazimieras Pacas.

Nepalyginamai daugiau prie Dievo Motinos gerbimo tuo pačiu metu prisidėjo Mykolo Kazimiero pusbrolis, LDK didysis kancleris Kristupas Zigmantas Pacas (1621–1684-01-10). Vykdydamas testamentinę tėvo, LDK pakanclerio Stepono Paco (1587–1640-11-19) valią, jis rūpinosi jo fundacijomis: Vilniaus basųjų karmelitų vienuolyno su Šv. Teresės bažnyčia, Vilniaus basųjų karmeličių vienuolyno su Šv. Juozapo bažnyčia, taip pat Jiezno parapinės Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčios statybomis (Paknys 2013, 46–47). Abiejose išlikusiose šventovėse: Šv. Teresės ir Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčiose, apstu Švč. Mergelės Marijos gerbimo ženklų.

Svarbiausiu Kristupo Zigmanto dėkingumo Dievo Motinai ir ryškiausiu Jos gerbimo paminklu lieka Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčia ir kamaldulių vienuolynas Pažaislyje. 1660 m. didysis kancleris rado tinkamą tokiam vienuolynui nuošalią vietą: miškingą kalvotą sklypą Nemuno kilpoje netoli Kauno. 1661 m. popiežius Aleksandras VII specialia bule leido toje vietoje įsteigti kamaldulių vienuolyną su noviciatu. 1662 m. Abiejų Tautų Respublikos seimas pritarė Kristupo Zigmanto pateiktam vienuolyno steigimo projektui, o po metų, 1663-iaisiais, buvo išduotas oficialus leidimas fundacijai. 1664 m. gegužės 22 d. didysis kancleris iš ankstesnio savininko nupirko Pažaislio dvarą už 14 000 lenkiškų guldenų. Vienuolyno fundacijos aktas pasirašytas 1664 m. lapkričio 3 d., o lapkričio 6 d. Kristupas Zigmantas kamaldulių vienuoliams įteikė simbolinius raktus ir patį steigimo aktą. Pažaislio Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčios kertinis akmuo buvo pašventintas 1667 m., o pati bažnyčia – 1674 m. Bažnyčios viduje baigus apdailos ir dekoravimo darbus, 1712 m. įvyko iškilminga konsekracija. Bažnyčią konsekrovo Vilniaus vyskupas Konstantinas Bžostovskis (Paknys 2013, 31; Šinkūnaitė 2014, 15–16).

Dievo Motinos gerbimui šioje šventovėje sumaniai, išradingai ir įspūdingai pajungta kiekviena architektūros ir dailės detalė, nes ansamblis ir jo dekoras buvo kuriamas laikantis tam tikros gerai apgalvotos ikonologinės programos. Štai ką apie tai rašo pirmoji tai pastebėjusi ir įvertinusi meno istorikė Birutė Ruzgienė (Ruzgienė 1992, 61–62):

Kas gi svarbiausia vienuolyno freskų ikonografinėje programoje? Pagrindinė vieta joje skiriama Švč. Mergelės Marijos išaukštinimui. Ši tema [–] iš Tridento nutarimo pabrėžti Marijos kultą ir iš senos kamaldulių pamaldumo Dievo Motinai tradicijos. [...] Tradicija lėmė ir Pažaislio kamaldulių bažnyčios titulą: Švč. Mergelės Marijos Apsilankymas. Vieta svarbiausiai Marijos išaukštinimo temai parinkta idėjiniame ansamblio architektūrinės kompozicijos centre – bažnyčioje, pagrindinės išilginės ašies aukščiausiuose taškuose [...]. „Marijos apsilankymo“ freska bažnyčios prieangyje – pirmasis temos ir pagrindinės ašies akcentas interjere; tolesnė plėtotė sutelkta ašies pabaigoje – choro patalpos plafone („Marijos Ėmimas į dangų“), mažesnėse grojančių ir šokančių angelų kompozicijose bei Marijos žemiškąjį gyvenimą vaizduojančiose paskliaučių freskose, kurios pabrėžia, įrėmina ir užsklendžia išilginę kompozicinę ašį, išryškina Marijos džiaugsmų leitmotyvo simboliką ir asocijuoja su brevijoriaus antifona: *Assumpta es Maria | in coelum: gaudent | angeli, laudantes | benedicunt Dominum* [Esi, Marija, paimta į dangų – angelai džiaugiasi ir šlovindami garbina Viešpatį – S. N.]. Toks Marijos temos komponavimas bažnyčios interjere – tarsi pažodinis antifonos „Ave, Regina“ vertimas į vaizdų kalbą: *Ave, Regina caelorum, | ave, Domina angelorum, | salve radix, salve porta, | ex qua mundo lux estorta. | Gaude Virgo, gloriosa, | super omnes speciosa, | vale, o vale decora, | et pro nobis Christum exora* [Sveika, dangaus Karaliene! Sveika, angelų Valdove! Sveika, Šaknie! Sveiki, Vartai, iš kurių pasauliui patekėjo šviesa! Džiaukis, Mergele šlovingoji, iš visų gražiausioji! Gyvuok, gyvuok, maloningoji, ir melsk už mus Kristų!].

Tačiau freskose ne tik atsiskleidžia atskiri Marijos temos aspektai (žr. schemą: toje pačioje ašyje – „Regina caelorum“ [Dangaus Karalienė] bažnyčios kupole, „Domina angelorum“ [Angelių Valdovė] choro plafone, „radix“ [Šaknis], „porta“ [Vartai] prieangio plafone). Freskos turinyje atsispindi ir pačios patalpos simbolinė prasmė.

Ši šventovė – pagrindinė, tačiau ne vienintelė Pažaislio komplekso dalis. Be bažnyčios, jį dar sudaro Didieji ir Šventieji vartai, dveji svečių namai, kelios oficinios, vienuolynas, eremitų name-liai ir varpinė. Visuose išlikusiuose pastatuose Dievo Motinos gerbimo tema dominuoja. Tuo nesunku įsitikinti Didžiųjų vartų frontono kartuše regint dvigubą Leliją (fundatoriaus herbas ir Švč. Mergelės gėlė) ir lotynišką įrašą (pranašo Izaijo ištarmė, liudijanti mesijinį Marijos vaidmenį). Abipus Šventųjų vartų būta administracinių patalpų, kurias puošė dvi freskos: „Sopulingoji Dievo Motina“ ir „Šventoji Šeima“. Svečių namo fundatorių menėje kabėjo, be kitų, du Mikelandželo Pallonio (1642-09-29 – tarp 1711 ir 1713) paveikslai: „Jėzaus paaukojimas šventykloje“ (išliko XVIII a. kopija) ir „Jėzus šventykloje tarp mokytojų“ (išliko originalas). Iš Svečių namo patenkama į šventorių. Jame nutiesti takai sudaro raidę M. Tai – Švč. Mergelės Marijos monograma.

Itin išraiškingų Dievo Motinos gerbimo ženklų esama svarbiausiame sakraliosios šventoriaus erdvės objekte – bažnyčios fasade. Virš jo portalo įtaisyta marmuro plokštė skelbia, kam skirta šventovė, kada ji baigta ir pašvęsta: „Taikos Karalienei, | Lelijomis padabintai Mergelėi, | keliaujančiai į kalnuotas vietas, | Taikos kalne | pastatyta ir pašvęsta | 1674 Kristaus metais“. Virš laikrodžių esama baliustrados, ant kurios iki XIX a. vidurio stovėjo keturios skulptūros: šv. Juozapo, Švč. Mergelės Marijos, šv. Elzbietos ir Dievo tarno Simeono. Už bažnyčios šešiakampio esančią zakristiją dabina freskos, skirtos Eucharistijos temai: „Paskutinė vakariene“, „Vakariene Emause“, „Angelas atneša krištolinę taurę šv. Pranciškui Asyžiečiui“, „Vakariene Simono namuose“ ir „Jėzus mazgoja kojas mokiniams“. Priešingoje pusėje už bažnyčios šešiakampio esančioje kapitulos salėje dominuoja Kristaus kančios tema. Salės altorių puošia Kristaus kančios ciklą vainikuojantis „Nukryžiuotasis“, o skliautus ir paskliautes – freskos „Jėzaus Kristaus nuplakimas“, „Vainikavimas erškėčiais“, „Ecce homo“ ir „Jėzus Kristus neša kryžių“. Vienuolyno refektorijų, kur teiktas kūniškas ir dvasinis maistas, puošia penkios freskos: „Vestuvės Galilėjos Kanoje“, „Stebuklingas duonos ir žuvies padauginimas“, „Šv. Benedikto pamaitinimas dykvietėje“, „Stebuklingas šv. Romualdo suradimas ir pamaitinimas“ ir „Jėzaus gundymas dykumoje“. Laimingai mūsų laikus pasiekęs bažnyčios titulinis varpas ant liemens turi išlietą Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo pas Elzbieta sceną (Šinkūnaitė 2014, 22, 26–30, 31, 38, 41–42, 43–45 ir toliau, 145–149, 156–160, 164–169, 171).

Na, bet mums privalu grįžti prie Kristupo Zigmanto. Įvertinę atkaklias šio didiko pastangas pagerbti Dievo Motiną, tam sutelktus geriausius dailininkus ir meistrus, taip pat milžiniškas tam išleistas lėšas, turime teisę paklausti, kas gimdė, skatino ir kreipė šio ir kitų Pacų sumanymus, mintis ir darbus? Atsakymą į šį klausimą turi duoti koks nors autentiškas liudijimas, išreiškęs didžiojo kanclerio mintis ir jo valią. Vieną tokį regiu plokštelėje, kuri buvo pritvirtinta ant Pažaislio bažnyčiai skirto kertinio akmens. Štai tas tekstas (versta iš: Paknys 2013, 198):

Vienam Trejybės Dievui, Skelbėjo motiną lankančiai Dangaus Karalienei, šventiesiems tėvams: didžiosios vienuolynų ainijos tėvui Benediktui ir pirmajam šios vienuolijos reformuotojui bei eremiškojo gyvenimo atkūrėjui Romualdai, taip pat [dangiškiesiems] Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos globėjams, valdant Lenkijos ir Švedijos karaliui, šviesiausiajam ir pergalingiausiajam Jonui Kazimierui, kurs, pagarsėjęs karo žygiais, sutramdė sukilusius kazokus, numalšino kilmingųjų dusyk sukeltus pilietinius karus, išardė tris kariuomenės konfederacijas, išvijo įsiveržusį

sulaužius sutartis Maskvėnā, nugalėjo šešerius metus valstybėje su kariuomene siautėjusį švedą Karolį Gustavą, susigražino į švedų pusę linkusius prūsus, su savo pulkais sunaikino vengrus, [taigi] už visas anksčiau [iš šio karaliaus] patirtas geradarystes nepajudinamai ištikimybe, pastovumu, sumanumu bei apdairumu jį palaikydamas ir visur kur jam likdamas ištikimas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos didysis kancleris Kristupas Pacas, nutilus karo triukšmams, pirmas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje per mylią nuo karališkojo Kauno miesto fundavo ir valdomis apdovanojo Taikos Kalną, kuriame švenčiausiojo Romos popiežiaus Aleksandro VII palaiminimo purlais buvo palaistytos, idant [jame] sudygtų, ir šviesiausiojo Vilniaus vyskupo Jurgio Bialozoro 1664 metais įskiepytos, idant [jame] išaugtų, eremitų kamaldulių gėlės, [todėl čia] savo lėšomis bažnyčių su visais eremiškojo vienuolyno statiniais pradeda su savo sutuoktine Genovefa Izabele de Maji-Laskaris statyti, pasirėmęs Švenčiausiosios Valdovės globa, šventųjų patronų maldomis, neseniai karūnuoto popiežiaus Klemenso IX bei jo pirmtako Aleksandro valia, [taip pat] Vilniaus vyskupo pritarimu bei palaikymu, [ir], 1667 Viešpaties metų spalio 20 dieną dėdamas jai kertinį akmenį, idant ji šitame uždarame sode Viešpačiui skleistų saldų lelijų kvapą, skaisčiu akmenimi ženklina šį paminklą amžinybei.

Kokią žinią mums siūnčia šis barokinis tekstas? Sumanymas padėkoti Dievo Motinai, įkurdinant Pažaislyje kamaldulius ir pastatant Jai šventovę, o jiems – vienuolyną, kilo „nutilus karo triukšmams“. Įrašė paminėtas 1648–1654 m. liepsnojęs Ukrainos kazokų sukilimas, 1654–1667 m. trukęs ATR–Maskvos valstybės karas, 1655–1660 m. – ATR–Švedijos karas, taip pat mažesnės trukmės susirėmimai su švedų sąjungininkais – Prūsijos vokiečiais ir vengrais. Įrašė kalbama vien apie Lietuvos Didžiąją Kunigaikštiją. Kristupo Zigmanto Tėvynė atsilaikė dvidešimt metų siautusiu karų audrose. Didžiam kancleriui nekilo abejonių tai atsitikus, globojant Dievo Motinai. Juk tai Jai dar 1656 m. Lenkiją ir Lietuvą pašventė ne kas kitas, kaip tik tas valdovas, kurį „nepajudinamai ištikimybe, pastovumu, sumanumu bei apdairumu“ palaikė šis didikas ir kuriam pats ištikimai tarnavo, o būtent Jonas Kazimieras Vaza (daugiau apie tai žr.: Vaišnora 1958, 145–153). Karo audros nepalaužė lietuvių tikėjimo Dievo Motinos globa, o – kaip matome iš šio ir daugybės kitų mūsų dienas pasiekusių paminklų – tik dar labiau jį sustiprino.

Kristupo Zigmanto požiūriui į Dievo Motiną, jos vaidmenį asmens, bendruomenės ir valstybės gyvenime suprasti tinka Antano Maceinos (1908-01-27–1987-01-27) įžvalgos. Štai ką jis rašo svarbiausiam marijiniame veikalė „Didžioji padėjėja“ (Maceina 1994, 436–437):

Marijos kaip Užtarytojos žygiuose tikrasis veikėjas visados yra ir pasilieka jos Sūnus, mūsų Išganytojas ir Dievas, o ji pati tik padaro, kad Kristus atsikreipia į *konkrečią* mūsų gyvenimo padėtį, kurioje Jis be savo Motinos užtarimo galbūt neveiktų arba veiktų kitu būdu ir kitu metu. *Marijos užtaramas yra atperkamojo Kristaus žygio suegzistencinimas*: jo pritaikymas laiko, erdvės, asmens ir padėties atžvilgiu. Būdama paties Dievo pašaukta veikti žmonijos vardu, Marija žvelgia į konkrečią savo vaikų padėtį ir pagal ją lenkia dieviškąją malonę. Marija nėra malonės šaltinis, bet tik tai josios *latakas*, kaip šiuo vardu ją vadino šv. Bernardas. Malonė visados teka iš Kristaus, o Marija ją tik nukreipia į mūsų dabartinius – šio laiko ir šios vietos – rūpesčius.

Šį Marijos vaidmenį Bažnyčia nepaprastai vertina ir todėl vadina Dievo Motiną visų malonių Tarpininke, kuri vienintelė „pajėgia mums atverti priėjimą prie Kristaus pažinimo“, kuri yra „mūsų taikintoja su Dievu ir dangiškųjų malonių tiekėja“, iš kurios „mums trykšta visa, kas tik yra mumyse malonė ar išganymas“. Šv. Kirilas Aleksandrietis suima šį Bažnyčios tikėjimą į nuostabių žodžių: „Per Tave apaštalai skelbė tautoms išganymą. Per Tave yra garbinamas brangus Kryžiaus medis visame pasaulyje. Per Tave yra išvaromos piktosios dvasios ir žmogus gražinamas dangui. Per Tave yra vedamas į tiesą kiekvienas sutvėrimas, buvęs stabų garbinimo klaidoje. Per Tave tikintieji pasiekia krikštą ir per Tave visur žemėje yra statomos bažnyčios“. Lengva pastebėti, kad visi čia išskaičiuo-

ti Marijos užtariamieji darbai išreiškia konkrečias mūsų egzistencijos padėtis: Evangelijos skelbimą, kryžiaus garbinimą, stabmeldžių atvertimą, piktųjų dvasių išvaymą, krikštijimą, šventovių statymą Viešpačiui. Visų šių darbų pagrindas ir esminė galimybė glūdi Kristaus atpirkime, be kurio visi jie nebūtų įmanomi. Tik Kristaus atėjimas žemėn padarė, kad Dievas pasilenkė prie žmogaus ir įsijungė į jo būtį ne tik kaip palaikomasis apvaizdinis principas apskritai, bet ir kaip *Asmuo*, mums padedąs, mus gelbstįs, mus vedąs ir globojąs. Vis dėlto, kad šis bendrasis Kristaus įvykdytas ir tebevykdomas žmogaus gelbėjimas ir tobulinimas apsireikštų *konkrečioje* mūsų padėtyje, reikia Marijos užtariamojo žodžio, reikia jos prašymo bei nurodymo, nes ji yra mūsų atstovė bei reiškėja Viešpaties akivaizdoje.

Norisi tikėti, kad taip ar kaip nors panašiai apie Dievo Motiną mąstė, Jos globą vertino ir Jos užtarimo Viešpaties akivaizdoje meldė šis ir visi kiti Pacai. Savo pavyzdžiu jie ragina tai daryti ir mus, savo ainius. Toks tad būtų atsakymas, stengiantis įminti antrąją Pacų paslaptį.

ŠALTINIAI

Rosarium et officium B. Mariae Virginis, aliaeq[ue] variae devotiones combinatae in honorem S[ancitissi]mae Trinitatis, Augustissimęq[ue] Reginae coeloru[m] cultum. ca. 1678. [Vilnae: Typis Academicis S. I.].
Šrubauskis, Pranciškus. 1726. *Balsas sirdies pas Wieszpati Diewa, Panna Swenčiause Maria, ir jos swentus danguy karalaujancius szaukiancios, per giesmes pagal iszpažinimo Baznicios Swentos Katalickos Rimo sudetas [...].* W Wilnie: w Drukarni Akademic[kiej] Soc[ietatis] Jesu.

LITERATŪRA

- Benetas, Jokūbas et Andriejus Grinkevičius. 2024. *Viešpaties dešimės galybė*. Iš lotynų kalbos vertė Sigitas Narbutas. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka.
- Liškevičienė, Jolita. 1996. „Aleksandro Tarasevičiaus iliustracijos A. Palubinskio *Rožynui*“. In *Lietuvos grafikos istorijos šimtmečiai*, 43–60. Acta Academiae Artium Vilnensis = Vilniaus dailės akademijos darbai 8. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
- Liturginis maldynas*. 2007. 5-asis patais. ir atnaujintas leid. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.
- Maceina, Antanas. 1994. „Didžioji padėjėja: Šv. Mergelės Marijos būties ir veiklos apmąstymas“. In *Raštai*. T. 4, *Teologinės-filosofinės studijos*, 347–494. Vilnius: Mintis.
- Nagielski, Mirosław. 1982. „Polubiński Aleksander Hilary h. własnego“. In *Polski słownik biograficzny*. T. 27, 358–363. Wrocław etc.: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Narbutas, Sigitas. 2023. „350 metų heroinei poemai *Viešpaties dešimės galybė*“. *LMA Vrublevskių bibliotekos darbai* 12:11–56. DOI: <https://doi.org/10.54506/LMAVB.2023.12.3>.
- Narbutas, Sigitas. 2024. „Paco paslaptys: pirmoji“. *LMA Vrublevskių bibliotekos darbai* 13:10–14. DOI: <https://doi.org/10.54506/LMAVB.2024.13.3>.
- Paknys, Mindaugas. 2013. *Pažaislio vienuolyno statybos ir dekoravimo istorija: Mokslinė monografija*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas.
- Ruzgienė, Birutė. 1992. „Marijos išaukštinimas: Pažaislio freskų ikinografinė programa“. *Naujasis židinys-Aidai* 2:56–66.
- Šinkūnaitė, Laima. 2014. *Kelionė į Ramybės kalną: Pažaislio kamaldulių vienuolyno dailės ikonologija: Mokslinė monografija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas; Vilnius: Versus aureus.
- Vaicekuskas, Mikas. 2005. *Lietuviškos katalikiškos XVI–XVIII amžiaus giesmės: Monografija*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Vaišnora, Juozas. 1958. *Marijos garbinimas Lietuvoje*. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija.
- Vasiliauskienė, Aušra. 2006. „Aleksandro Hilarijaus Palubinskio sudarytos knygos *Rosarium et officium B. Mariae Virginis...* iliustracijos: nauji faktai ir aspektai“. *Logos* 45:116–134.